

УДК 373.3.017

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.5.20>

Інна ЧЕРВІНСЬКА

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0003-0745-1413

Андрій ЧЕРВІНСЬКИЙ

кандидат історичних наук, доцент кафедри географії та природознавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0002-2128-196X

Бібліографічний опис статті: Червінська, І., Червінський, А. (2021). Музей як соціокультурний інститут та освітній центр духовного розвитку суспільства. *Acta Paedagogica. Volyniensis*, 5, 131–136, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.5.20>

МУЗЕЙ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ІНСТИТУТ ТА ОСВІТНІЙ ЦЕНТР ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті розкривається специфіка організації соціокультурного простору сучасних закладів загальної середньої освіти засобами музейної педагогіки, що здійснюється шляхом увиразнення провідної мети, місії та завдань діяльності музейних установ. Наголошується на тому, що перед бібліотеками, музеями та іншими закладами культури й дозвілля суспільство поставило завдання з утвердження надбань культури як моральних засад політики, економіки, соціальних інститутів суспільства.

Головною метою дослідження є процес узагальнення практичного освітньо-виховного досвіду діяльності музеїв та репрезентація провідних механізмів організації соціокультурного простору сучасних закладів освіти засобами музейної педагогіки. Для розв'язання завдань, що визначені у статті, використано такі методи наукових досліджень, як історико-педагогічний аналіз, узагальнення, порівняння наукових джерел, системний і проблемно-цільовий аналіз філософської, науково-педагогічної літератури та ресурсів мережі Інтернет.

Вказано на важливість якісної діяльності музейних закладів, освітні середовища яких сприяють формуванню в молодій людині почуття причетності та поваги до минулого, викликають емоційно-оцінні судження й ціннісні ставлення. Акцентується на важливості музейної педагогіки, яка розглядається як міждисциплінарна наукова дисципліна та практична галузь освітньої діяльності, що реалізує передання культурного досвіду через педагогічний процес, в умовах соціокультурного простору регіону Українських Карпат, до якого належать також заклади освіти Прикарпаття, Буковини, Закарпаття та Львівщини.

Припускається, що дослідження окресленої проблеми дасть змогу зрозуміти, що саме втрачають підрастаючі покоління, а також те, які національні, етнічні й життєві цінності губляться у процесі переходу до масової культури та не завжди виправданого, нерозумно організованого прагнення до високих стандартів споживання культурних надбань і цінностей окремих регіонів. Зазначається, що творче застосування музейної спадщини сприятиме більш ефективному усвідомленню історичної та культурної спадщини українського народу.

Ключові слова: соціокультурний простір, музейний заклад, музейна педагогіка, музей, освітньо-виховна місія.

Inna CHERVINSKA

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Pedagogy of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0003-0745-1413

Andrii CHERVINSKYI

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Geography and Natural Sciences, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0002-2128-196X

To cite this article: Chervinska, I., Chervinskyi, A. (2021). Muzei yak sotsiokulturnyi instytut ta osvittii tseñtr dukhovnoho rozvytku suspilstva [The museum as a socio-cultural institute and educational center of spiritual development of society]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 5, 131–136, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.5.20>

THE MUSEUM AS A SOCIO-CULTURAL INSTITUTE AND EDUCATIONAL CENTER OF SPIRITUAL DEVELOPMENT OF SOCIETY

The article reveals the specifics of the organization of socio-cultural space of modern institutions of general secondary education by means of museum pedagogy, which is carried out by expressing the main purpose, mission and objectives of museum institutions. It is emphasized that before libraries, museums and other institutions of culture and leisure society has set the task of establishing cultural heritage as the moral foundations of politics, economics, social institutions of society.

The main purpose of the study is the process of generalization of practical educational experience of museums and the representation of the leading mechanisms of organization of socio-cultural space of modern educational institutions by means of museum pedagogy. To solve the tasks defined in the article, such research methods as historical and pedagogical analysis, generalization, comparison of scientific sources, systematic and problem-based analysis of philosophical, scientific and pedagogical literature and Internet resources were used.

The importance of quality activities of museum institutions, educational environments which contribute to the formation of a young person's sense of belonging and respect for the past, evoke emotional and evaluative judgments and values. Emphasis is placed on the importance of museum pedagogy, which is considered an interdisciplinary scientific discipline and a practical field of educational activity that implements the transfer of cultural experience through the pedagogical process in the socio-cultural space of the Ukrainian Carpathian region, which also includes educational institutions of Precarpathia, Bukovina, Transcarpathia and Lviv region.

It is assumed that the study of the outlined problem will help to understand what the younger generations are losing, as well as what national, ethnic and vital values are lost in the transition to mass culture and not always justified, unreasonably organized desire for high standards of cultural heritage of individual regions. It is noted that the creative use of museum heritage will contribute to a more effective understanding of the historical and cultural heritage of the Ukrainian people.

Key words: socio-cultural space, museum institution, museum pedagogy, museum, educational mission.

Актуальність проблеми. У сучасному глобалізованому світі є необхідність пошуку соціокультурних механізмів, які дали би змогу стабілізувати політичну, соціально-економічну, освітньо-культурну сфери суспільства. Безперечно, основою цих механізмів має стати загальнолюдська культурна спадщина, оскільки саме культура забезпечує відтворення та зміни соціального життя в усіх його проявах. Перед бібліотеками, музеями та іншими закладами культури й дозвілля суспільство поставило завдання з утвердження надбань культури як моральних засад політики, економіки, соціальних інститутів суспільства.

Сучасні соціокультурні інститути стають культурно-інформаційними центрами, у яких відвідувач не тільки знайомиться з артефактами, що становлять певну історичну, наукову, естетичну цінність, а й має можливість отримати необхідну інформацію з різних питань (соціально-побутову, правову, ділову, освітньо-пізнавальну тощо).

Зміни та суспільні реформації відображають нові реалії розвитку світового співтовариства, адже процес глобалізації стимулює не лише інтеграцію, а й регіоналізацію світу. Проблема ставлення громадянського суспільства до надбань

світової та регіональної культури підтверджує рівень трансформації світогляду і світосприйняття людьми культури. Особливого значення окреслене питання набуває для закладів освіти, які функціонують у віддалених і важкодоступних населених пунктах зі статусом «гірський», а тому мають певні обмеження в доступі до надбань світової та регіональної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність музеїв є предметом вивчення в різних галузях наукових знань: історії, соціології, культурології, музеєзнавстві, археології, психології тощо. Питання ролі музеїв і їх типології, теоретичного осмислення соціальної ролі музеїв розкриті у працях Т. Белофасової, І. Довжук, О. Караманова, Т. Лисенко, А. Лункова та інших учених. Науково-методичне та прикладне обґрунтування освітнього потенціалу музеїв регіону Українських Карпат здійснювали П. Арсенич, В. Грабовецький, М. Косило, П. Лосюк, І. Пелипейко, Р. Скульський, М. Стельмахович, О. Шатурма. Історію Гуцульщини, її традиції, звичаєву культуру вивчали М. Арсак, В. Великочий, В. Грабовецький, М. Домашевський, В. Клапчук, М. Кугутяк, П. Сіреджук та інші науковці.

Передовий досвід із музеєзнавства, який стосується співпраці музейних закладів та закладів загальної середньої освіти регіону, описано на сторінках видань «Історія України», «Краєзнавець Прикарпаття», «Галичина» тощо. Для підвищення промоції музейної справи знято відеофільм «Зберегти для нащадків», видано серії освітніх буклетів і туристичних путівників («Безцінні скарби нашого краю», «Історичне Прикарпаття», «Буковина – край легенд» тощо).

Мета дослідження – з використанням напрацювань науковців та з огляду на вивчення практичного досвіду діяльності музеїв репрезентувати провідні механізми організації соціокультурного простору сучасних закладів освіти засобами музейної педагогіки.

Для розв'язання окреслених у статті завдань використано такі **методи** наукових досліджень, як історико-педагогічний аналіз, узагальнення, порівняння наукових джерел, системний і проблемно-цільовий аналіз філософської, науково-педагогічної літератури та інтернет-ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розширення функцій соціальних інститутів щодо роботи з молоддю накладає на них додаткову відповідальність щодо реалізації зазначених функцій. Зокрема, інформаційна функція передбачає формування навичок інтелектуальної праці з аналізу отриманої інформації, функція соціалізації – роботу зі збереження та творчого розвитку внутрішнього світу дитини. Важливою є діяльність співробітників соціокультурних інститутів щодо соціальної адаптації, надання психолого-педагогічного консультування школярам різних вікових категорій із сімей із різним соціальним статусом.

Включення до сучасного соціокультурного простору закладів загальної середньої освіти таких установ, як музеї, бібліотеки, естетичні, екологічні, дозвіллі, клубні центри, дає змогу розширити культурний простір людини, що реалізує соціальний, духовний і творчий потенціал. У цьому переліку музеї посідають провідну позицію в культурно-освітній діяльності, оскільки вони акумулюють у своїх експонатах, залах і виставках соціальну пам'ять (пам'ять поколінь).

Наукові напрацювання та методичні розробки набувають особливої актуальності для освітянської спільноти шкіл гірського регіону в період реалізації концепції Нової української школи (Міністерство освіти і науки України, 2016).

У час реалізації нової освітньої концепції ідеї гуманізації та гуманітаризації освіти, широкого залучення зростаючого покоління до надбань автентичної і світової культури, національної історії, загальнолюдських духовно-моральних цінностей знайшли свій розвиток у руслі музейної комунікації та музейної педагогіки.

Сучасна музейна педагогіка виходить на ширший рівень вивчення та розроблення методики, форм і прийомів, що призначені не тільки для учнів, а й для всіх інших категорій музейної аудиторії. Надбання музеїв як центрів збереження історико-культурних цінностей і здобутків жителів Карпат, справжніх осередків духовності й культури є педагогічними засобами впливу на вихованців гірських шкіл, сприяють активному залученню до музейної справи батьків вихованців і громадськості.

XXI століття визначають як час становлення й розвитку музейної справи. Важко уявити собі успішну інноваційну школу, заклад позашкільної освіти чи іншу соціальну інституцію без музейного компонента, а отже, і без грамотного учня та компетентного фахівця-музеєзнавця, який знає специфіку музейної справи, особливості організації освітньої діяльності музею в сучасному соціокультурному просторі.

Проведена робота щодо вивчення діяльності закладів загальної середньої освіти в гірській місцевості дає підстави стверджувати, що майже всі заклади освіти мають у своєму підпорядкуванні шкільні музеї, шкільні кімнати-музеї, музейні виставки, музейні експонати, народознавчі світлиці (або ж інтенсивно працюють над їх створенням). Це завдання успішно вирішується в межах нової галузі педагогічного знання – музейної педагогіки.

Музейне середовище сприяє формуванню в молодій людини почуття причетності й поваги до минулого, викликає емоційно-оцінні судження та ціннісні ставлення. Це надзвичайно важливий засіб навчання та виховання: унікальні експонати дають можливість скоригувати навчальний зміст, а емоційні враження сприяють реалізації освітньо-виховних завдань. Процес формування духовно-моральних і культурно-етнічних цінностей розглядаємо в контексті музейно-педагогічної парадигми «культура участі» («*participatory culture*») як антитези категорії «культура споживання» («*consumer culture*») (Стручаєва и др., 2013).

Відповідно до сталого уявлення про соціальний інститут робимо припущення, що музей є саме тією інституцією, яка реалізує соціокультурні функції, поставлені суспільством перед нею. Процедура становлення соціального інституту музею можна поділити на такі етапи:

1) виникнення потреби у збереженні надбань людства;

2) існування спільної мети в суспільстві. Виникнення музеїв відбувається за умови збігу цілей суспільства, спільноти громадян (колекціонерів, патріотів, громадських організацій, державних інституцій, об'єднаних територіальних громад, які намагаються зберегти культурно-історичну спадщину, тощо) та окремих особистостей;

3) звернення до цінностей, норм і правил поведінки (з появою музею формується нове ціннісне ставлення до минулого, яке зосереджується у предметах матеріальної та нематеріальної спадщини);

4) цінності та музейні правила поведінки закріплюються як норми й правила моралі (Медведева, Юхневич, 1997).

У такий спосіб кристалізується усвідомлення того, що представники цієї науки вважають музейну педагогіку галуззю музеєзнавства, позаяк освітня функція музею є предметом музеєзнавчих досліджень і практичних розробок музейних працівників. Інноваційна діяльність музею дає можливість учням із віддалених та важкодоступних шкіл гірських районів Українських Карпат побачити невідомі зразки художньої культури, які не належать до тих, що часто використовуються у процесі життєдіяльності, а також ознайомитися з неординарними способами передачі інформації, характерними для тієї чи іншої експозиції музею (Червінська, 2019).

Виникає розуміння того, що мова експозиції – це музейні експонати, комунікація та процес взаємодії, який відбувається на різних рівнях сприйняття: вербальна інформація (інформація про автора експоната та час його створення, історична довідка); «розкодування інформації», представленої невербально (епоха, умови створення, тип середовища, варіанти існування предметів чи явищ).

Музейна експозиція (у різних варіантах свого прояву) потребує глибокого розуміння й усвідомлення з боку учня, адже вона являє собою світ, який транслюється через сприйняття музейних предметів. Для цілісного піз-

нання музейного середовища молодій людині варто засвоїти характерні для музейної педагогіки засоби пізнання та форми діяльності (це, зокрема, розгляд експонатів, робота з музейними експонатами як елементами науково-дослідницької діяльності, зіставлення та порівняння, мінідослідження).

Здобуття практичних умінь щодо сутності орієнтування в музеєзнавстві полягає в усвідомленні закономірностей функціонування музеїв, структури як українських, так і світових музеїв, специфіки їх діяльності, логіки побудови музейної експозиції, у здобутті своєрідного досвіду «причетності до оригіналу», де кожний експонат має художньо-історичну й естетичну цінність. Позаяк через здобутий у процесі «спілкування з оригіналом» досвід учні набувають навичок розрізняти «справжнє» та «несправжнє», «красиве» й «потворне», навчаються розуміти, що таке мистецтво.

Переоцінка морально-духовних цінностей та пошук нових ідеалів і норм поведінки змушують суспільство по-новому сприймати культурну спадщину, відображену в музеях різних типів і форм власності, адже музеї, які стають центрами культурно-духовного відродження народу та скарбницями національної культури, сприяють гуманізації суспільства, утвердженню української нації як частини світової спільноти. Як соціальні інститути суспільства, музеї крізь призму соціокультурних процесів об'єднують різні покоління людей, розкривають духовно-моральні принципи, формують гідність і патріотизм. Зміна умов та вимог спільноти до діяльності музею в сучасному суспільстві потребує нових підходів до аналізу сутності поняття «музей» як соціокультурного інституту та освітнього центру духовного розвитку суспільства.

Освітньо-виховний потенціал музеїв залишається не досить затребуваним у закладах освіти гірських районів Українських Карпат, а тому констатуємо наявність низки суперечностей: між накопиченим у педагогіці досвідом освоєння культурно-освітнього простору музею щодо виховання учнів та відсутністю відповідних інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують їх продуктивне застосування; між необхідністю художньо-естетичного виховання учнів у процесі взаємодії школи й художнього музею та недостатнім розробленням змісту і способів його реалізації.

У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року завданням сучасного українського суспільства визначено формування учня-патріота з активною позицією, який діє згідно з морально-духовними та етичними принципами, здатний приймати відповідальні рішення, поважати гідність і права людини (Міністерство освіти і науки України, 2016).

Основними принципами організації підготовки майбутнього свідомого громадянина є педагогіка партнерства всіх учасників освітнього процесу (учня, учителя, батьків, громадських організацій), «дитиноцентризм», удосконалення процесу виховання, засвоєння нового змісту освіти та набуття ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості, серед яких найважливіші – соціальні та громадянські, загальнокультурна грамотність. Реалізації зазначеного сприятиме інтенсифікація взаємодії закладів освіти та музеїв регіону, підтримка й розвиток на сучасній основі вже діючих музеїв, розгортання просвітницької місії шкільних музеїв.

У словнику-довіднику з музеєзнавства зазначено, що музейна педагогіка вивчає освітні аспекти музейної комунікації (Ключко, 2010). Варто зауважити, що як галузь наукового знання музейна педагогіка є досить новим наукомістким терміном. Таке розуміння притаманне вченим-музеєзнавцям, практичним працівникам музеїв нехудожнього профілю.

Як стверджує І. Удовиченко, музейна педагогіка – це педагогічна дисципліна, яка вивчає шляхи становлення гуманістичного світогляду, що базується на духовних цінностях, а також специфіку інтелектуального, патріотичного та естетичного розвитку особистості у процесі музейної комунікації (Удовиченко, 2017).

Музейна педагогіка розглядається як міждисциплінарна наукова дисципліна та практична галузь освітньої діяльності, що реалізує передачу культурного досвіду через педагогічний

процес, в умовах соціокультурного простору, до якого належать також заклади освіти Прикарпаття, Буковини, Закарпаття та Львівщини.

Корисними для застосування в освітньому процесі будуть методичні рекомендації «Музейна педагогіка у неформальній освіті педагогів-практиків» та програма спецкурсу «Музейна педагогіка», розроблені Н. Філіпчук (Філіпчук, 2020). Зазначене дає підстави стверджувати, що музейна педагогіка як науково-суспільна та прикладна дисципліна вивчає процеси виховання та освіти в музейному просторі.

Робота гірської школи у складних географічних умовах, природний розвиток дітей, їх навчання й виховання відбуваються в особливому духовно-етнічному середовищі, яке через швидкий технічний прогрес уже втрапили жителі міст і промислових районів, для яких характерне відчуження від надбань культури й духовності, від природного середовища, постійні стреси, хронічна втома та яких оточує штучне довкілля.

Життєві цінності горян, їхнє душевне здоров'я, оптимізм, духовні сили, власна система життєзабезпечення в умовах гірського середовища – усе це не може не позначитися на світосприйнятті та світорозумінні дітей-горян, на роботі педагогів та організації діяльності шкільного колективу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні музейні працівники, педагоги музейної справи, музеєзнавці намагаються спільно з учителями закладів загальної середньої освіти, педагогами закладів позашкільної освіти познайомити молодь із провідними й прогресивними ідеями світового досвіду з культурології, освітології, музеєзнавства. Зазначені надбання музейної педагогіки варто застосовувати для поглибленого вивчення шкільних навчальних предметів та під час створення освітніх програм із позашкільної освіти.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з проблемою підготовки педагогів до роботи в освітньому просторі сучасного музею.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуральник Ю. Музейная педагогика и музейная социология: сотрудничество наук, от которого выигрывает посетитель. *Музей и общество. Проблемы взаимодействия* : сборник трудов творческой лаборатории «Музейная педагогика». Москва, 2001. С. 21–29.
2. Караманов О. Вищий навчальний заклад у просторі музею: перспективи впровадження інтегрованих курсів. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2010. Вип. 26. С. 134–142.
3. Ключко Ю. Музеєзнавство : словник-довідник. Київ : НАК, 2010. 80 с.

4. Медведева Е., Юхневич М. Музейная педагогика как новая научная дисциплина. Культурно-образовательная деятельность музеев. Москва : ИПРИКТ, 1997. 210 с.
5. Музейная педагогика в образовательном пространстве школы и вуза : учебное пособие / под общ. ред. Т. Стручаевой. Белгород ; Мелитополь : Изд-во БелИПКППС, 2013. 140 с.
6. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 40 с.
7. Удовиченко І. Музейна педагогіка: теорія і практика : науково-методичний посібник. Київ : Логос ; Національний музей історії України, 2017. 72 с.
8. Філіпчук Н. Становлення і розвиток педагогічно-просвітницької діяльності музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття) : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2020. 765 с.
9. Червінська І. Музейна педагогіка як інструмент взаємодії закладів освіти і музеїв у сучасному соціокультурному просторі. *Освітні обрії*. 2019. Т. 49. № 2. С. 16–21.

REFERENCES:

1. Gural'nik, Yu. (2001). Muzeynaya pedagogika i muzeynaya sotsiologiya: sotrudnichestvo nauk, ot kotorogo vyigryvaet posetitel' [Museum pedagogy and museum sociology: science collaborations that benefit the visitor]. *Muзей i obshchestvo. Problemy vzaimodeystviya: sbornik trudov tvorcheskoy laboratorii "Muzeynaya pedagogika"*. Moscow, pp. 21–29 [in Russian].
2. Karamanov, O. (2010). Vyschchi navchalnyi zaklad u prostori muzeiu: perspektyvy vprovadzhennia intehrovanykh kursiv [Higher educational institution in the museum space: prospects for the implementation of integrated courses]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya pedahohichna*, iss. 26, pp. 134–142 [in Ukrainian].
3. Kliuchko, Yu. (2010). *Muzeieznavstvo: slovnyk-dovidnyk [Museology: dictionary-reference book]*. Kyiv: NAK [in Ukrainian].
4. Medvedeva, E., Yukhnevich, M. (1997). *Muzeynaya pedagogika kak novaya nauchnaya distsiplina. Kul'turno-obrazovatel'naya deyatel'nost' muzeev [Museum pedagogy as a new scientific discipline. Cultural and educational activities of museums]*. Moscow: IPRIKT [in Russian].
5. Struchaeva, T. (2013). *Muzeynaya pedagogika v obrazovatel'nom prostranstve shkoly i vuza: uchebnoe posobie [Museum pedagogy in the educational space of schools and universities: tutorial]*. Belgorod; Melitopol: BelIPKPPS [in Russian].
6. Ministry of Education and Science of Ukraine (2016). *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [The new Ukrainian school: conceptual principles of secondary school reform]*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Udovychenko, I. (2017). *Muzeina pedahohika: teoriia i praktyka: naukovo-metodychnyi posibnyk [Museum pedagogy: theory and practice: scientific and methodical manual]*. Kyiv: Lohos; Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy [in Ukrainian].
8. Filipchuk, N. (2020). Stanovlennia i rozvytok pedahohichno-prosvitnytskoi diialnosti muzeiv Ukrainy (kinets XIX – pochatok XXI stolittia) [Formation and development of pedagogical and educational activities of museums of Ukraine (late XIX – early XXI century)]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Chervinska, I. (2019). Muzeina pedahohika yak instrument vzaiemodii zakladiv osvity i muzeiv u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori [Museum pedagogy as a tool for the interaction of educational institutions and museums in the modern socio-cultural space]. *Osvitni obrii*, vol. 49, no. 2, pp. 16–21 [in Ukrainian].